

Відгук

офіційного опонента доктора філософських наук, доцента Хромця Віталія Леонідовича на дисертацію Целковського Геннадія Анатолійовича "Мовні аспекти дослідження релігії: теоретико-методологічний аналіз" подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство

Вітчизняне релігієзнавство давно потребувало подібного дослідження, де пропонувався б комплексний підхід дослідження релігійної мови, в якому було б синтезовано дослідження мови релігії з позицій лінгвістів, богословів, філософів та релігієзнавців. Дисертація Г.А. Целковського власне і є цією спробою і, на нашу думку, досить вдалою.

Ступінь актуальності обраної теми визначається теоретико-методологічними дискусіями навколо науки про релігію. В різні періоди існування цієї науки на перший план виходила та чи інша парадигма гуманітарного знання, яка ставила собі за мету дати відповідь про сутність та походження релігії. Важливою складовою цих питань були мовні аспекти буття релігії, її лінгвістичний вимір. Дисертант у вступі зазначає, що метою його дисертаційного дослідження саме і є відповіді на два питання: у чому полягає теоретико-методологічні засновки лінгвістичного релігієзнавства і який науковий потенціал, тобто приріст наукового знання у сфері релігії може забезпечити ця дисципліна. На нашу думку, поставлені питання цілком актуальні та важливі для теперішнього релігієзнавства.

Для обґрунтування наукових положень, автор пропонує звернутися до філософії мови, як методологічного джерела лінгвістичного релігієзнавства та до філософії релігії, як теоретизуючої дисципліни в дисциплінарній структурі наук про релігію (с. 21). Звернення до цих двох філософських галузей є логічним та таким, що відповідає поставленим завданням. Особливу увагу в обґрунтуванні засновків дослідження приділено мові релігії, як ключовому концепту лінгвістичного релігієзнавства. Власне, з тексту дисертації стає зрозумілим, чому

дисертантом виносяться за дужки питання тексту та комунікації, оскільки вони є автономними напрямками дослідження та потребують власних теоретико-методологічних конструкцій.

Предметом дисертаційного дослідження Г.А. Целковського зазначені лінгвістичні стратегії дослідження релігії, але при цьому аналізується мова релігії. Наскільки стає зрозумілим, така кореляція пов'язана з тим, що оскільки дослідження присвячене аналізу підходу до певної групи явищ, то автор аналізує і підхід, і цю групу явищ, які конституують цей підхід, а саме мову релігії, що позначає групу мовних компонентів релігії (с. 38) та, відповідно, лінгвістичне релігієзнавство, що вивчає мову релігії.

У висновках Г.А. Целковський дає вичерпні відповіді на поставленні завдання, а саме, про зв'язок мови та релігії, що з необхідністю потребує міждисциплінарного утворення на перетині лінгвістики та релігієзнавства; показує основні та авторські дефініції поняття мова релігії; її основні форми функціонування; становлення та розвиток лінгвістичних підходів до дослідження релігії; вплив лінгвістичного повороту на зміни в теоретико-методологічному апараті релігієзнавства.

Г.А. Целковським вперше в українському релігієзнавстві було поставлено питання про сутність мовних явищ в релігії, за допомогою відповіді на яке можемо вийти на ще один з прошарків розуміння такого складного феномену людського буття. Крім достатньо поширених на сьогодні в українському релігієзнавстві методів дискурс-аналізу та наративного аналізу, дисертант показує потенціал застосування когнітивного підходу до вивчення релігії, тобто підходу, що відсилає до зв'язку свідомості, мови та релігії. В підрозділі, присвяченому когнітивістиці релігії, Г.А. Целковський одним з перших дослідників в українському релігієзнавстві робить аналіз базових категорій цієї дисципліни – онтосемантичний процес, концептосферу релігії, ідею надприродного, що притаманна людині природньо. Так, когнітивне релігієзнавство більшістю розглядається як наука, що пов'язана з науками про

мозок, але дисертант вказує і на лінгвістичні коріння цієї науки, що походять до Н. Хомські, Дж. Лакоффа, С. Пінкера (с. 112).

Глибокий аналіз аналітичного підходу до мови релігії та такого його відгалуження як реформована епістемологія, дозволяє відповісти на нападки сцієнтистськи налаштованих вчених щодо беззмістовності та безглуздості релігійних тверджень. Дійсно, як вказує автор, наука приватизувала собі встановлення критеріїв істинності та достовірності, відмовляючи при цьому релігії у такому праві.

Автор аналізує тексти авторів, які в той чи інший час і спосіб аналізували мовний аспект релігії в синхронному та діахронному вимірах, що дозволяє, з одного боку, побачити розвиток дослідження мови релігії, а з іншого боку, демонструє на певних періодах паралельність досліджень у вітчизняній та закордонній гуманітаристиці. Іноді Г.А. Целковський вказує на певні взаємовпливи, а іноді аналізуються автори без зв'язку один з одним. І тут постає питання, чи є провідна лінія формування мови релігії? Чи коректно говорити про загальний дискурс? А можливо, власне автор здійснює дискурс у своєму дослідженні, приміряючи позиції різних авторів?

Г.А. Целковський наголошує, що він пропонує комплексний підхід до розкриття концепту мова релігії з винайденням його наукової значимості як методології вивчення релігійних феноменів, так і теоретичного потенціалу як пояснювальної моделі пізнання сутності релігії. У цьому зв'язку в дослідження Геннадієм Анатолійовичем вводиться певний ряд складних понять, які мають методологічне значення: «дослідження мови релігії», «лінгвістика релігії», «лінгвістичний підхід у дослідженні релігії», «лінгвістичне релігієзнавство». Не до кінця зрозуміло чи є це синоніми, чи вони мають типологічні відмінності? На нашу думку, в методологічному зрізі лінгвістичне релігієзнавство є лінгвістичним підходом у дослідженні релігії, а це означає, що це не тільки вивчення мови релігії, а насамперед побудова підходу, в якому весь комплекс релігієзнавчих питань мав би розглядатися з теоретико-методологічної позиції, в основі якої знаходиться лінгвістика, тобто це проблеми історії релігії, теорії

релігії, корпусу релігієзнавчих дисциплін - соціології, психології релігії тощо. В дослідженні Г.А. Целковського такої лінгвістичної конструкції релігієзнавства ми не бачимо. Можливо є більш обґрунтовано до подібного типу дослідження застосовувати дисциплінарний підхід в межах релігієзнавства і визначати це дослідження в межах лінгвістики релігії як дисципліни релігієзнавства поряд з іншими дисциплінами?

Перспективним є виокремлення теоретичних передумов вивчення мовних аспектів буття релігії, яке полягає, на думку автора, у становленні зв'язку між мовою та свідомістю, мовою та культурою, мовою та буттям. Вивчення мови релігії постає ключем до вивчення набору релігійних феноменів: свідомості, традиції, буття. Г.А. Целковський вказує, що кожен із цих вимірів потребує власної методологічної оптики, і приходить до висновку, що лінгвістика релігії не може мати одну методологічну базу, а є поліметодологічною стратегією вивчення релігії. Справді, спроби з позиції лінгвістики розглянути релігію мають у кожного автора відмінну методологічну базу, а відтак кожен автор будує свою оптику. Але постає питання, а чи можна побудувати комплексну стратегію лінгвістичного вивчення релігії на основі об'єднання методологій різних авторів? Чи може спроба побудувати поліметодологічну стратегію мати евристичну цінність? Для прикладу, методологія передбачає не тільки визначення, методів та підходів, але і визначення певних понять та їх обсягу, і чи не станеться, що ми побудуємо, говорячи метафорично, методологічне есперанто?

Автор обґрунтовано показує вплив на релігієзнавство лінгвістичного повороту під впливом ідей Ф. де Сосюра, М. Гайдеггера, Л. Вітгенштайна, Н. Хомського. Це, на думку Г.А. Целковського, вплинуло на обґрунтування в релігієзнавстві відповідного теоретико-методологічного апарату у вивченні сутності релігії. Але й цей продуктивний вплив відбувся, за його словами, після методологічного колапсу, який стався після кризи феноменології релігії в середині XX століття. Звісно, через феноменологію релігії відбувалися спроби теологізації релігієзнавства, що заклало певні кризові явища науки, але динаміка

розвитку феноменології релігії і до нашого часу дає підстави стверджувати про передчасність проголошення теоретико-методологічного колапсу феноменології релігії.

Як підсумок, загалом вважаю, що дисертація виконана на відповідному науковому та методологічному рівні. Поставлена мета досягнута, теоретичні і практичні завдання виконані. Робота відрізняється чіткістю, послідовністю, обґрунтованістю положень, що виносяться на захист. Знайомство із змістом дисертації, публікаціями автора та авторефератом дають підставу для загального висновку про те, що робота **Целковського Геннадія Анатолійовича “Мовні аспекти дослідження релігії: теоретико-методологічний аналіз”** є самостійним завершеним дослідженням актуальної наукової проблеми, містить наукові досягнення та практичні рекомендації й відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (із відповідними змінами), а її автор заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Офіційний опонент,

доктор філософських наук, доцент,

проректор з науково-педагогічної роботи

та стратегічного розвитку

Національної академії образотворчого мистецтва

та архітектури

В.Л. Хромець

